

- **Andrija Krešić**
U svom i našem vremenu
- **Ка бољој демографској будућности Србије**
- **Multiculturalism in Public Policies**
- **Ка европском друштву - ograničenja i perspektive**
- **Филозофија кризе и отпора - мисао и дело Љубомира Тадића**
- **Xenophobia, Identity and New Forms of Nationalism**
- **Contemporary issues and perspectives on gender research**
- **Traditional and Non-Traditional Religiosity**
- **Different Forms of Religiosity and the Modern World**
- **Strategic Streams 2019: European Elections and The Future of Europe**
- **Србија: род, политике, становништво**
- **Promišljanja aktuelnih društvenih izazova: regionalni i globalni kontekst**
- **Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji**
- **Resetting the Left in Europe challenges, attempts and obstacles**
- **Kulturna autonomija nacionalnih manjina u svetlu činjenica**

9 788670 932456

Osnovni problem leži u nedostatku jasno definisanih indikatora za praćenje položaja nacionalnih manjina i kvaliteta ostvarivanja njihovih prava, na osnovu čega bi se onda na sistematičan način moglo utvrditi u kojim oblastima je potrebno prikupljati podatke o nacionalnoj pripadnosti i na osnovu njih pratiti položaj nacionalnih manjina. Bez toga se oblasti u kojima se prikupljaju podaci o nacionalnoj pripadnosti određuju ad hoc i stihijski, najčešće kao reakcija na zahteve predstavnika nacionalnih manjina ili preporuke (pritiske) međunarodnih institucija. Pri čemu i u tim oblastima nije uvek jasno definisano u koju svrhu se ovi podaci prikupljaju i šta se time želi postići. Dodatni problem predstavlja i to što se i u oblastima gde se podaci o nacionalnoj pripadnosti prikupljaju ovi ne obrađuju i ne koriste za razvoj politika i praćenje efekata na pripadnike nacionalnih manjina. Konačno, opšta društvena klima, balast etničkih sukoba iz prošlosti i kvalitet međunacionalnih odnosa još uvek čine pitanje nacionalne pripadnosti škakljivim, a time i faktičku slobodu izražavanja o nacionalnoj pripadnosti upitnom. Situaciju dodatno komplikuje i činjenica da kvalitet zaštite podataka o личности u praksi još uvek ne garantuje adekvatnu i potpunu zaštitu osetljivih podataka o nacionalnoj pripadnosti.

Ljubica Đorđević

Institucionalizacija samoupravnih prava tradicionalno se smatra neuralgičnom tačkom teorija i politika multikulturalizma. Ovo pitanje se u ranijim raspravama, tokom devedesetih godina prošlog veka, po pravilu vezivalo za različite varijante teritorijalnog samoadministriranja nacionalnih manjina - od predloga koji su prizivali konfederalnu ili federalnu reorganizaciju države, pa sve do inicijativa za uspostavljanje novih regionalnih autonomija. Zahtevi za teritorijalno uobličeni samoupravnim ovlašćenjima posledično su doveli i do redefinisanja okvira javne debate o poželjnosti multikulturalnih aranžmana tako što se fokus diskusije pomerao sa argumentacije o fasadnoj pravednosti institucija „slepih na razlike“, gde su multikulturalisti bili u prednosti, na skup argumenata o značaju solidarnosti, društvene kohezije i političkog jedinstva koji su „davalili krila“ njihovim kritičarima. Otuda ne čudi što su i najistrajniji multikulturalisti zaobilazili ovu temu ili su joj pak pristupali sa daleko manje entuzijazma i vere nego što je to, na primer, bio slučaj sa odbranama identitetskih i predstavničkih prava manjinskih etnokulturnih zajednica. [...] Iako ideja manjinske samouprave nikada u potpunosti nije uspela da se oslobodi optužbi za podiranje političkih zajednica, u novijoj literaturi prisutan je, pažnje vredan, pokušaj njenog rehabilitovanja kroz koncept kulturne autonomije.

Jelena Lončar, Nikola Beljinac

www.idn.org.rs

הפור

KULTURNA AUTONOMIJA NACIONALNIH MANJINA U SVETLU ČINJENICA

KULTURNA AUTONOMIJA NACIONALNIH MANJINA U SVETLU ČINJENICA

UREDNICI | AKADEMIK TIBOR VÁRADY | DR GORAN BAŠIĆ | PROF. DR SINIŠA TATALOVIĆ

zbornici

Srpska akademija nauka i umetnosti / www.sanu.ac.rs

Institut društvenih nauka / www.idn.org.rs

Akademska mreža za saradnju u Jugoistočnoj Evropi

Institut društvenih nauka, Beograd

Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, Podgorica

Institut za društvena i humanistička istraživanja "Euro-Balkan", Skopje

KULTURNA AUTONOMIJA
NACIONALNIH MANJINA
U SVETLU ČINJENICA

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Srpska akademija nauka i umetnosti
Akademska mreža za saradnju u Jugoistočnoj Evropi
Beograd, 2021

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

RECENZENTI

Akademik Tibor Várady
Prof. dr Mitja Žagar
Dr Ognjen Pribičević

EDICIJA

Zbornici

UREDNIKA EDICIJE

Dr Mirjana Dokmanović

ISBN 978-86-7093-248-7

zbornici

KULTURNA AUTONOMIJA NACIONALNIH MANJINA U SVETLU ČINJENICA

UREDNICI

Akademik Tibor Várady

Dr Goran Bašić

Prof. dr Siniša Tatalović

Sadržaj

10	142
Jelena Lončar, Nikola Beljinac	Miran Komac
KULTURNA AUTONOMIJA NACIONALNIH MANJINA: TEORIJSKE PERSPEKTIVE I PRAKTIČNI IZAZOVI	RAZLIČITI MODELI MANJINSKE SAMOUPRAVE I KULTURNE AUTONOMIJE – OPRAVDANE RAZLIKE ILI DISKRIMINACIJA NA ETNIČKOJ OSNOVI?
30	168
Tibor Pap	Rubin Zemon
TEORIJSKI I KONTEKSTUALNI PROBLEMI MANJINSKE POLITIKE	REPUBLIKA SEVERNA MAKEDONIJA IZMEĐU ETNIČKE DEMOKRATIJE I KONCEPTA „JEDNO DRUŠTVO“
48	188
Alpar Lošonc	Ljubica Đorđević
TERITORIJALNOST I NETERITORIJALNOST AUTONOMIJE: DILEME S ONE STRANE KULTURALIZMA	OBRADA PODATAKA O NACIONALNOJ PRIPADNOSTI I PRAĆENJE OSTVARIVANJA MANJINSKIH PRAVA U SRBIJI
74	222
Goran Bašić	Sanja Klempić Bogadi
MANJINSKA SAMOUPRAVA I KULTURNA AUTONOMIJA U SRBIJI: OD DOBRE IDEJE DO OPTEREĆUJUĆE PRAKSE	PRAKSE PRIKUPLJANJA I KORIŠTENJA ETNIČKI OSJETLJIVIH PODATAKA U HRVATSKOJ
92	
Petar Antić	
OSTVARIVANJE PRAVA NA MANJINSKU SAMOUPRAVU (ODLUČIVANJE) U SRBIJI	
116	
Karolina Lendák-Kabók	
OBRAZOVNA MIGRACIJA MATURANATA MAĐARSKE NACIONALNE ZAJEDNICE I OBRAZOVNA POLITIKA NACIONALNOG SAVETA MAĐARSKE NACIONALNE MANJINE U SRBIJI	

JELENA LONČAR

Docentkinja

jelena.loncar@fpn.bg.ac.rs

NIKOLA BELJINAC

Docent

nikola.beljinac@fpn.bg.ac.rs

Fakultet političkih nauka

Univerzitet u Beogradu

Kulturna autonomija nacionalnih manjina: teorijske perspektive i praktični izazovi¹

Sažetak

U tekstu se ispituje teorijsko utemeljenje kulturne autonomije nacionalnih manjina, kao i njene praktične implikacije na primeru funkcionisanja nacionalnih saveta nacionalnih manjina u Srbiji. U prvom delu se mapiraju normativne pretpostavke koncepta, na koji se u drugom delu nastavlja razmatranje teorijskih nedoumica i praktičnih poteškoća u vezi sa formalno-proceduralnim aspektima vršenja kulturne autonomije i kontroverzama koje prate izbor i delovanje predstavničkih tela manjinske samouprave u Srbiji. U trećem delu se problematizuje način na koji se manjinski etnički identiteti, unutar okvira kulturne autonomije, konstruišu i održavaju, s posebnim akcentom na opasnost njihovog esencijalističkog razumevanja. Četvrto i zaključno poglavlje bavi se (dez)integrativnim učincima kulturne autonomije. Pitanje (ne)uključenosti nacionalnih manjina u širu zajednicu vezuje se za reprodukovanje osećaja nepripadanja koji nije otklonjen u režimu multikulturalnog građanstva.

Ključne reči: kulturna autonomija, multikulturalno građanstvo, nacionalne manjine, nacionalni saveti nacionalnih manjina, pripadanje

Idejna uporišta i sporna mesta koncepta kulturne autonomije

■ Institucionalizacija samoupravnih prava tradicionalno se smatra neuralgičnom tačkom teorija i politika multikulturalizma. Ovo pitanje se u ranijim raspravama, tokom devedesetih godina prošlog veka, po pravilu vezivalo za različite varijante teritorijalnog samoadministriranja nacionalnih manjina – od predloga koji su prizivali konfederalnu ili federalnu reorganizaciju države, pa sve do inicijativa za uspostavljanje novih regionalnih autonomija. Zahtevi za teritorijalno uobličanim samoupravnim

¹ Rad je nastao u okviru realizacije naučnoistraživačkog projekta broj 179076 – Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

ovlašćenjima posledično su doveli i do redefinisavanja okvira javne debate o poželjnosti multikulturalnih aranžmana tako što se fokus diskusije pomerao sa argumentacije o fasadnoj pravednosti institucija „slepih na razlike“, gde su multikulturalisti bili u prednosti, na skup argumenata o značaju solidarnosti, društvene kohezije i političkog jedinstva koji je „davao krila“ njihovim kritičarima. Otuda ne čudi što su i najistrajniji multikulturalisti zaobilazili ovu temu ili su joj pak pristupali sa daleko manje entuzijazma i vere nego što je to, na primer, bio slučaj sa odbranama identitetskih i predstavničkih prava manjinskih etnokulturnih zajednica.

Iako ideja manjinske samouprave nikada u potpunosti nije uspešla da se oslobodi optužbi za podrivanje političkih zajednica, u novijoj literaturi prisutan je pažnje vredan pokušaj njenog rehabilitovanja kroz koncept kulturne autonomije². Kulturna autonomija, sasvim izvesno, nije primer onoga što je Kimlika, imajući na umu zapadne multinacionalne federacije, nazvao najpotpunijim oblikom diferenciranog građanstva (Kymlicka, 1995a: 262), ali se upravo ta činjenica i navodi kao njen glavni adut. Lišena teritorijalnih aspiracija, ova vrsta samouprave koncentriše i usmerava resurse nacionalnih manjina ka oblastima koje su od suštinskog značaja za opstanak i razvoj njihove kulture, poput upotrebe maternjeg jezika i kreiranja obrazovnih programa. Time se, tvrde njene pristalice, nacionalnim manjinama, po uzoru na rešenja namenjena religijskim zajednicama, pruža delotvorniji paket alata za izgradnju vlastite kulturne infrastrukture koji je moguće koristiti na čitavoj teritoriji države i to bez opasnosti da dođe do njenog rastakanja (Nimni, 1995).

Dodatno, radi se o konceptu koji je, po našem sudu, izazovniji i interesantniji za normativno izučavanje i političku analizu od njegove teritorijalizovane verzije i to iz najmanje tri razloga. Najpre, aktuelne akademske rasprave o dometu i sadržaju kulturne autonomije u sebi sažimaju oba, malopre pomenuta fronta u multikulturalnim sporovima. Odbrane i kritike kulturne autonomije najčešće se tiču i (ne)pravednosti zahteva za priznanjem i njihovih (dez)integrativnih implikacija. Zato je i kvalitet ponuđene *pro* i *contra* argumentacije na višem nivou nego u nekim drugim poljima debate. Dalje, budući da se kulturna autonomija uvodi u ustavnopravne sisteme država kao vid kolektivnog prava, njena praktična upotreba ponudila je političkim i pravnim filozofima pregršt novog materijala za promišljanja o prirodi ovih prava i njihovom odnosu

² U stranoj literaturi se za ovaj model samouprave uobičajeno upotrebljavaju nazivi „nacionalna kulturna autonomija“ (*national cultural autonomy – NCA*) i „neteritorijalna autonomija“ (*non-territorial autonomy – NTA*).

prema individualnim pravima. Utisak je da je praksa kulturne autonomije već sad više pružila teoriji kolektivnih prava nego što je to učinila u primeni duže prisutna, ali brojnim negodovanjima opterećena teritorijalna autonomija. Najzad, iskustvo upražnjavanja kulturne autonomije po običaju se, istorijski i geografski, situira u životni prostor „istočnog sveta”. Još od režima mileta u Otomanskom carstvu, preko Renerovih zalaganja za personalnu autonomiju u Hazburškoj monarhiji, pa do sistema „nacionalnih ključeva” u SFRJ, na ovom podneblju se postojano oblikovao autohtoni obrazac zaštite nacionalnih i verskih manjina, u čijem središtu su se nalazile ideje etnokulturne pravde i tolerancije. Nema sumnje da se radi o vrednom doprinosu ovih prostora savremenoj multikulturalnoj misli. I više od toga, koncept kulturne autonomije predstavlja dragoceni kanal komunikacije i povezivanja zapadnih mehanizama zaštite manjinskih etnokulturnih zajednica i modela razvijanih u Centralnoj i Istočnoj Evropi, pa i „oblast iz koje bi zapadne demokratije mogle nešto da nauče” (Kimlika, 2002: 83).

Ideja ovog rada je da ukrštanjem, s jedne strane, nalaza do kojih smo došli proučavanjem aktuelnih akademskih rasprava o kulturnoj autonomiji nacionalnih manjina i, s druge strane, podataka dobijenih analizom raspoložive empirijske građe kojom se očitava realna situaciju na terenu u Srbiji, ispitamo oboje: praktične domete različitih teorijskih predloga i teorijsko-normativnu utemeljenost sprovedenih ustavnih i zakonskih rešenja. Preglednosti radi, teorijske argumente i praktične izazove smo razvrstali u tri zasebne tematske celine. Prvi odeljak se bavi nejasnoćama u vezi sa formalno-proceduralnim aspektima vršenja kulturne autonomije i kontroverzama koje prate izbor i delovanje zastupničkih tela manjinske samouprave u Srbiji – nacionalnih saveta nacionalnih manjina. Potom će se, u drugom delu, o načinu vršenja kolektivnog prava na samoupravu u kulturi govoriti iz ugla određivanja njegovog opsega i sadržaja, što se može sažeti u pitanje – da li se na kulturnu autonomiju gleda kao na instrument za unapređenje blagostanja i dobrobiti članova manjinske zajednice ili kao na sredstvo očuvanja „intrističnih vrednosti” kolektiviteta? Mada se radi o povezanim temama, ovde u prvom planu nije toliko problem predstavljanja, koliko opasnost od esencijalizacije kulture i kršenja individualnih prava pripadnika nacionalnih manjina. Najzad, za razliku od prethodna dva analitička okvira u kojima se dometi kulturne autonomije razmatraju kroz prizmu unutargrupne dinamike manjinskih zajednica, u trećem poglavlju i zaključku pitanje kulturne autonomije biće smešteno u kontekst

odnosa između nacionalnih manjina kao krajnjih titulara ovog kolektivnog prava i šire društvene zajednice. Pristalice ovog modela autonomije vole da kažu kako kulturna autonomija, više nego neka alternativna rešenja, poseduje potencijal da dublje poveže nacionalne manjine i širu zajednicu, te predstavlja faktor koji olakšava manjinama da prihvate jednu državu kao svoju (Nimni, 2007: 354–356). Pokušaćemo da osporimo ovu tvrdnju. Zatupaćemo tezu da svi oblici multikulturnog građanstva, pa i ovaj u koji je ugrađen institut kulturne autonomije, zapravo kočje integraciju jer počivaju na pretpostavci inferiornosti građana iz manjinskih etnokulturnih zajednica. Pritom polazimo od uverenja da je etnokulturnu pravdu potrebno utemeljiti sveobuhvatnije, na proširenom shvatanju jednakosti. Tako koncipirana jednakost bi, pored statusa i prava, obuhvatala još jednu, u teoriji liberalnog multikulturalizma često zapostavljenu dimenziju – *dimenziju pripadanja*. Jednakost u pripadanju postoji samo onda kada je svim građanima, bez podvajanja, pružena prilika da državu doživljavaju kao svoj politički dom. Za neku grupu ljudi možemo reći da konstituišu političku zajednicu samo ukoliko svi jedni druge priznaju kao *pripadnike* (Mason, 2000: 116–119). Jasno je da to ne može biti ostvareno u onim pluralnim društvima u kojima se kriterijumi pripadanja i nadalje izvode iz većinske koncepcije dobra. Koliko god samoupravnih i ostalih grupno diferenciranih prava takva društva garantovala, u njima će članovi nacionalnih manjina, u najboljem slučaju, biti tek delimični građani.

Problem vršenja kolektivnog prava na kulturnu autonomiju

Prvi skup teorijskih nedoumica i praktičnih poteškoća koje prate institut kulturne autonomije tiču se načina vršenja ovog kolektivnog prava. U domaćoj javnosti se ova tematika neretko svodi na raspravu o stranputicama *partizacije* manjinske samouprave. Međutim, radi se o kompleksnijem problemu koji je potrebno razložiti kroz razmatranje tri povezana pitanja: 1) Ko je nosilac kolektivnog prava na kulturnu autonomiju? 2) Koja je njegova svrha? 3) Ko i na koji način može da obavlja ovo pravo u ime grupe?

Premda, kako primećuje Jovanović, naš ustavopisac na momente meša pitanje titulara kolektivnih prava i način njihovog vršenja tako što kolektivna prava u paketu definiše kroz okolnost da se

ona ostvaruju zajedno s drugima, iz pojedinih odredbi ustava se ipak može izvući ispravan zaključak da suštinska odlika prirode ovih prava nije u tome da se ona udruženo vrše, jer se isto dešava i sa pojedanim individualnim pravima, već da je njihov nosilac kolektivitet kao celina (Jovanović, 2009: 13–17). Ovakvo stanovište je prisutno u većem delu relevantne literature, a može se reći i da snažno prožima tekst i duh dva najvažnija zakona u ovoj oblasti – Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. Na tom tragu, kulturna autonomija bi, bar onako kako je određena u našem ustavnopravnom okviru, predstavljala pravo nacionalne manjine da kao kolektivitet odlučuje ili učestvuje u odlučivanju u oblastima važnim za očuvanje njenog posebnog kulturnog identiteta.

Kada se kulturna autonomija shvati na ovaj način, neizbežno iskrsava pitanje odnosa i „podele posla” između njenog kulturnog i samoupravnog segmenta – da li je svrha kulturne autonomije očuvanje i unapređenje manjinske kulture ili što samostalnije odlučivanje u toj oblasti? Razume se, radi se o ishodima koji mogu biti, i neretko jesu, komplementarni, ali bi bilo trivijalno tvrditi da obe dimenzije imaju jednak moralni značaj jer bismo time izgubili uporišnu tačku samog koncepta. Da bismo razrešili prethodnu dilemu i bolje razumeli anatomiju kulturne autonomije, neophodno je za trenutak vratiti se njenom bazičnom postulatu – načelu samovladavine. Etimološki i normativno posmatrano, nesvodivo jezgro principa autonomije jeste ideja da sami određujemo pravila po kojima delujemo. Ideal samovladavine je svoj filozofski i politički život započeo u starogrčkom polisima koji je bio autonoman „onda kada su građani sami stvarali svoje zakone, a nije kada su bili podvrgnuti stranoj moći” (Svenson, 2013: 91). Iako će pojedini republikanski autori starogrčko poreklo reči koristiti kao svojevrsni geneaološki dokaz da je autonomija moguća jedino u obliku kolektivnog (političkog) učestvovanja u donošenju odluka kojima se potom pokoravamo, unutar vladajuće liberalne struje savremene političke filozofije nailazimo na znatno svedenije razumevanje koncepta. Većina savremenih liberala autonomiju vezuje za sposobnost pojedinca da se samoodređuje – da *sam određuje* kakav život želi da vodi, što podrazumeva ne samo slobodu izbora već i mogućnost preispitivanja, pa i odbacivanja onoga što je odabrao (Kimlika, 2009: 237–243). Ovde, naravno, nemamo prostora da ulazimo u sve moguće

varijacije republikanskog i liberalnog shvatanja autonomije, niti ćemo problematizovati ambivalentnu vezu autonomije i slobode. Dovoljno je, međutim, da primetimo da se i u kolektivističkoj i individualističkoj interpretaciji vrednost autonomije ne izvodi iz sadržaja donetih odluka, već iz činjenice da smo te odluke doneli samostalno. Konsekvence autonomnog odlučivanja, u smislu da li smo se (individualno ili kolektivno) opredelili za pravu stvar, nisu u prvom planu. Naravno, moglo bi se opravdano pretpostaviti da će autonomni agent pre donositi ispravne odluke o svom životu nego što bi se to desilo u slučaju usmeravanja spolja (jer ko drugi bolje zna šta je dobro za njegov život od njega samog), ali ne postoji logička niti konceptualna veza između autonomije i donošenje dobrih odluka, niti je takva veza neophodna za odbranu autonomije.

Prema tome, ukoliko prihvatimo da je samostalnost u odlučivanju, a ne njegovi krajnji ishodi, srž principa autonomije, onda bi i stav o uspešnosti kulturne autonomije pre trebalo zasnovati na uvidu u to u kojoj meri je nacionalnoj manjini odista omogućeno da vlada sobom u oblastima bitnim za njen identitet, nego na procenama da li je u tom poslu imala uspeha. Uostalom, čak i ukoliko bismo mogli zamisliti scenario u kojem bi se neki dobronamerni guverner (na primer, kulturna ustanova etničke većine) uspešnije starao o kondiciji manjinske kulture, a po cenu trajnog ukidanja samouprave, ne deluje ni malo izvesno da bi pripadnici nacionalne manjine prihvatili takvu trampu. To nas dovodi do narednog pitanja – Kako bi trebalo odrediti vršioca kulturne autonomije? Mada je, kao što smo videli, nacionalna manjina kao kolektivitet titular prava na samoupravu, sam kolektivitet nije i ne može biti neposredni vršilac ovog prava. Zakonodavac otuda predviđa mogućnost da u ime nacionalne manjine samoupravu vrše predstavnici pripadnika nacionalne manjine izabrani u nacionalni savet. Nacionalni saveti su, dakle, glavni predstavnici organi kulturne autonomije.

Ne treba naročito isticati da je ovo rejon u kojem se vode najintenzivnije rasprave u domaćoj akademskoj i stručnoj javnosti. Najveći broj iznetih argumenata ide za tim da je zakonski dopuštena mogućnost učestvovanja političkih partija nacionalnih manjina na izborima za nacionalne savete u značajnoj meri obesmisli vršenje ovog kolektivnog prava. Tvrdi se, uglavnom s pravom, da su političke partije postale glavni kočničari razvoja manjinskih

kulturnih identiteta jer su savete pretvorile u arene za vlastite političke borbe. Zato se sve jače mogu čuti glasovi koji pozivaju na departizaciju kulturne autonomije ili direktnom zabranom učestvovanja političkih partija na izborima ili tako što bi im se otežalo uspostavljanje apsolutne kontrole nad nacionalnim savetima, na primer kroz model decentralizovane manjinske samouprave koji zagovara Bašić (Bašić and Pajvančić, 2015; Bašić, 2018: 218–222).

Po našem shvatanju, pitanje predstavljanja je u tesnoj vezi sa prethodno predočenim pitanjem o svrsi kulturne autonomije. Ako je svrha kulturne autonomije kolektivna samovladavina u oblasti kulture, onda je sa stanovišta ovako shvaćene samouprave najbitnije da ona odslikava demokratsku volju onih koje se takve odluke tiču, kakva god ta volja bila. Telo kulturne samouprave mora biti reprezentativno kako bi bilo i legitimno. Između ostalog, po tome se i razlikuje od načina ustrojstva i delovanja manjinskih udruženja i nevladinih organizacija. Drugim rečima, postupak izbora predstavnika nacionalnih saveta treba da bude otvoren za sve zainteresovane aktore *unutar* date manjinske zajednice, uključujući i političke stranke nacionalnih manjina (po analogiji sa vršenjem demokratske samouprave na nivou šire zajednice). Postavljanje bilo kakvih uslova i prepreka na tom putu, pa makar i iz dobre namere, kosilo bi se sa logikom načela demokratske samovladavine i nalikovalo bi onome što se garantovanjem kulturne autonomije želi izbeći – paternalističko tutorisanje u skladu sa vizijama etničke većine o tome kako bi kulturna autonomija nacionalnih manjina trebalo da funkcioniše. Drastičan primer spoljašnjeg uplitanja, i svakako ne s dobrom namerom, bilo je mešanje većinskih političkih stranaka u proces izbora pojedinih nacionalnih saveta (Ilić, 2015: 72–76).

Sve ovo ne znači da partizacija procesa odlučivanja o pitanjima iz domena kulture ne predstavlja ozbiljan i frustrirajući deficit (vrlo primetan i u slučaju etničke većine). Nesporno je i to da su većinsko i manjinsko praktikovanje demokratske procedure nalik spojenim sudovima, te da se nekonsolidovanost opšteg političkog i partijskog sistema nužno preliva i u polje manjinske samouprave. Ipak, dok god ovi problemi ne prete da trajno i nepopravljivo naruše sposobnost nacionalnih manjina da se staraju o svojoj kulturi, trebalo bi ih rešavati unutar samih nacionalnih manjina ili kroz dijalog sa širom zajednicom.

Problem esencijalizacije manjinske kulture

Važnije od pitanja ko je i od koga ovlašćen da vrši kulturnu autonomiju jeste sam način na koji se manjinski etnički identitet, unutar granica kulturne autonomije, razumeva, štiti i neguje. U literaturi postoji saglasnost da je etnički identitet društveno konstruisan. On je proizvod kompleksnih istorijskih, političkih i društvenih okolnosti i stalno podložan promenama (Jenkins, 2008; Nagel, 1994). S druge strane, politike koje se tiču manjinskih etničkih grupa često ovo gube iz vida. Istraživanja međuetničkih odnosa ili etničkih konflikata neretko posmatraju etničke grupe kao unapred zadate (Lijphart, 2004). Čak i istraživači koji inače priznaju da su etničke grupe društveno konstruisane imaju tendenciju da prave istu grešku (Kymlicka, 1995a).

Zagovornici modela kulturne autonomije sugerišu pak da kulturno samoodređenje uspešno izbegava zamke primordijalizma, odnosno shvatanja da je etnički identitet prirodan i određen zajedničkim poreklom. Naime, model kulturne autonomije podrazumeva garanciju prava pojedincima da samostalno biraju pripadnost određenoj etničkoj grupi i da se dobrovoljno registruju u posebnim biračkim spiskovima nacionalnih manjina (Smith and Cordell, 2007: 339). Kulturna autonomija podrazumeva, dakle, priznavanje manjinskih grupa kao dobrovoljnih udruženja pojedinaca koji mogu bez obzira na mesto prebivališta da formiraju organ upravljanja (nacionalni savet) koji bi imao ustavno priznatu nadležnost u svim kulturnim i etničkim pitanjima koje se tiču date grupe (Nimni, 2007: 347). Prednost ovog modela je u tome što individualno članstvo u manjinskoj zajednici ne određuje država niti manjinske grupe, već pojedinci svojom slobodnom odlukom. Posebna prava i obaveze unutar grupe važe samo za one koji se eksplicitno izjave kao pripadnici iste. Svaki pojedinac ima mogućnost da u svakom trenutku promeni etničku pripadnost. Kulturna autonomija stoga proizilazi iz individualne autonomije i manjinske zajednice funkcionišu kao dobrovoljna udruženja (Renner, 2005). U nastavku rada, međutim, pokazujemo da model kulturne autonomije u svojoj osnovi ipak esencijalistički posmatra etničke identitete, dok su individualna autonomija i samoodređenje samo prividno garantovani ovim modelom.

U osnovi kulturne autonomije je shvatanje da je kultura intrinzički bitna svakom pojedincu i da su javno priznanje i zaštita kulturnih specifičnosti svake nacionalne zajednice važni za blagostanje

pojedina (Nimni, 2005). Etnička kultura se priznaje kao unapred data i podstiče na shvatanje kao suštinski određena i materijalna. Bez obzira na unutargrupne razlike (npr. rodne ili klasne), podrazumeva se da je etnički identitet dovoljan da ujedini sve članove grupe u jedinstvenu celinu različitu od svih ostalih grupa. Samim formiranjem nacionalnih saveta se institucionalizuju etnokulturne podele. Stvaraju se jasne granice između etničkih grupa, a nacionalne kulture se jasno odvajaju i postavljaju jedne nasuprot drugima. Davanje vrednosti očuvanju kulture i njenog kontinuiteta kroz generacije sugeriše da kulture međusobno treba da budu odvojene. Ovim se fluidnost mešanja kulturnih uticaja vidi kao negativna, a ne poželjna (Bauböck, 2005: 85). Ovakvo razumevanje je pogrešno.

Etničke grupe su *zamišljene* zajednice, konstruisane tokom vremena i kroz kompleksne procese kao homogeni i prirodno dati objekti (Anderson, 2006; Handler, 1994). One se sastoje od pojedinaca koji su istovremeno članovi različitih grupa i čiji se identiteti, mišljenja i stavovi oblikuju kroz različita životna iskustva i kontakte unutar i van grupe. Kako Hol (Hall) ističe, one „nikad nisu singularne već višestruko konstruisane kroz različite, često međusobno presecajuće i antagonističke diskurse, prakse i pozicije. One su podložne radikalnoj istorizaciji i stalno su u procesu promena i transformacija” (Hall, 1996: 4). Stoga je etničke grupe i identitete bolje sagledavati u kontekstu stalnih pregovora, kategorizacija, konstrukcija i rekonstrukcija (Handler, 1994: 27).

Zamišljajući institucije kulturne autonomije kao tela koja omogućavaju opstanak i zaštitu manjinskoj kulturi, literatura gubi iz vida da ova tela istovremeno doprinose produkciji i reprodukciji manjinske grupe i njenog identiteta. Nadležnosti u oblasti obrazovanja, kulture, jezika i informisanja omogućavaju nacionalnim savetima da utiču na to kako pripadnici grupe vide sebe i svoje mesto u društvu. Oni donose odluke o tome šta će unutar date kulture biti sačuvano, koji kulturni sadržaji će se promovisati, kojim će se pravcem razvijati. Čak i pojedini autori iz multikulturalnog tabora upozoravaju da je jezik politike identiteta sklon esencijalizaciji i potiskivanju razlika (Parekh, 2008: 35–29; Sen, 2007: 103–114, Appiah, 2003:123–134). Stvar je u tome da se na opstanak kulture često gleda kao na dobro po sebi koje bi u manje-više nepromenjenom obliku trebalo sačuvati i preneti na buduće generacije, što sasvim izvesno nameće teret onim pojedincima koji bi želeli da napuste

grupu ili jednostavno zastupaju drugačije interpretacije „kulturne suštine“ od onih zvaničnih. Obično se ova tematika povezuje sa položajem neliberalnih etnokulturnih manjina u liberalnim društvima, mada, kako je to Čarls Tejlor ubedljivo pokazao na primeru Kvebeka, i liberalne manjinske zajednice pokazuju sklonost ka konzerviranju kulturnog identiteta i nametanju svojih kolektivnih ciljeva. Kultura se na taj način shvata kao „tekst koji se čita“, a ne kao polje konverzacije (Fej, 2002: 72). Očigledan primer za ovaj argument je Medijska strategija vojvođanskih Mađara 2011–2016. godine (2011) koju je Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine usvojio u novembru 2011. godine. U Strategiji se ističe da su mediji važno poprište politike nacionalnog identiteta i imaju istaknutu ulogu u očuvanju mađarskog identiteta, zbog čega je važno šta i na koji način objavljeni sadržaji prenose pripadnicima manjinske zajednice. Strategija detaljno razvija vrednosni sistem vojvođanskih medija u mađarskom duhu, uz detaljna uputstva novinarima kako, koliko i o čemu izveštavati. U Strategiji se propisuje obaveza direktora i glavnih urednika medija, čiji je osnivač ili suosnivač Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine, da se pridržavaju vrednosnog sistema i smernica datih u Strategiji.

U Srbiji je formiranje manjinskih samouprava išlo u paketu sa centralizacijom odlučivanja o manjinskim pitanjima i značajnim smanjivanjem prostora za unutargrupne razlike (Bašić and Pajvančić, 2015). Kako je ovo moguće? Onog trenutka kada se izabere nacionalni savet, on postaje jedino telo odgovorno za pitanja očuvanja i korišćenja manjinskog jezika, pisma i kulture. To izabranim članovima saveta daje mogućnost nametanja svoje verzije manjinskog identiteta i kulture. Iako se grupni identitet i interesi predstavljaju kao prirodni i jasni, zapravo je na delu veoma kompleksan proces u kom onaj ko definiše značenje kulture, i vrednosti i interesa grupe zadobija kontrolu nad grupom. Ne čudi stoga što u Srbiji mali broj pripadnika manjina učestvuje u izborima za nacionalne savete nacionalnih manjina. U proseku, oko 40% registrovanih manjinskih birača je u poslednja dva izborna ciklusa glasalo na izborima za nacionalne savete nacionalnih manjina (CESID, 2018). Ovaj procenat je još manji kada se broj izašlih birača uporedi sa brojem pripadnika nacionalnih manjina prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine (Republički zavod za statistiku, 2012). Naime, u posebne biračke spiskove nacionalnih manjina je upisano manje od

60% onih koji su se na poslednjem popisu izjasnili kao pripadnici određenih manjinskih grupa.

Ovde se postavlja pitanje individualne autonomije. Pristalice modela kulturne autonomije porede manjinske nacionalne savete sa dobrovoljnim udruženjima. Međutim, za razliku od dobrovoljnih udruženja u civilnom društvu, gde pojedinci mogu da budu članovi više različitih udruženja, članstvo u etničkim grupama je isključivo. Čak i kada organizacije nameću isključivost članstva, iza toga ne stoji država, dok je u slučaju nacionalnih saveta država ta koja priznaje i postiže grupizme (Bauböck, 2005: 87). Pojedinci mogu da se opredele za pripadnost samo jednoj etničkoj grupi, čime se negira fluidnost i kompleksnost koji proizilaze iz međuetničkih brakova, bilinvalizma, migracija, procesa asimilacija. Negiranjem prava pojedincima da se osećaju delom dveju ili više etničkih zajednica i od svake uzimaju one kulturne sadržaje koji im odgovaraju, dodatno se učvršćuju etničke podele, esencijalizuju etnički identiteti i dovede u pitanje individualna prava pojedinaca.

Do sličnog odgovora dolazimo i kada razmotrimo sledeća pitanja: Mogu li nezadovoljni pojedinci da izađu iz grupe? Mogu li da oforme novu grupu i pokušaju da promovišu i zaštite svoje vrednosti i kulturne sadržaje? Države mogu pozitivnim propisima eksplicitno da odrede koje nacionalne manjine imaju pravo na kulturno samoodređenje – negirajući to pravo svima koji sebe ne vide kao deo navedenih grupa – ili da definišu strože ili blaže uslove koje je potrebno zadovoljiti za uživanje individualnih prava na samoodređenje.

U Srbiji, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002) određuje nacionalnu manjinu kao po brojnosti dovoljno reprezentativnu grupu, koja je u trajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom države i poseduje „obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji pripadnici se odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju“ (čl. 2). Ovako široka i otvorena definicija dozvoljava čak i grupama sa manje od 2000 članova, poput Egipćana, Aškalija, Jevreja ili Čeha, da uživaju ista individualna i kolektivna prava kao brojnije manjinske grupe (Republički zavod za statistiku, 2012). S druge strane, nejasan brojčani kriterijum omogućava arbitrarno odlučivanje o zahtevima za formiranje posebnog biračkog spiska nacionalne manjine,

odnosno pokretanje postupka za formiranje nacionalnog saveta nacionalne manjine. Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu je 2014. godine odbilo zahtev jednog cincarskog udruženja za pokretanje postupka formiranja posebnog biračkog spiska za izbor cincarske manjinske samouprave, sa obrazloženjem da broj od 243 pripadnika ove grupe prema poslednjem popisu stanovništva nije dovoljno reprezentativan (Bašić and Pajvančić, 2015: 17). Ovakvim obrazloženjem se sugerše da nije svaka kultura kao takva vredna očuvanja, čime se negira glavni postulat na kom počiva model kulturne autonomije: zaštita kulture svake nacionalne zajednice je ključna za lični identitet svakog pojedinca i neophodna za uživanje istinske slobode i pravde (Kymlicka, 1995b).

Pitanje slobodnog izbora pojedinaca je posebno upitno u postkonfliktnim društvima sa dubokim etničkim rascepima, a upravo su to društva u kojima se najčešće predlaže kulturna autonomija kao mehanizam smirivanja etničkih tenzija. Sam model kulturne autonomije je razvijen početkom 20. veka, upravo sa ciljem regulacije etničkih konflikata (Renner, 2005). Argument je da zadovoljavanjem etnokulturnih zahteva dolazi do konsolidacije države i jačanja lojalnosti državi u kojoj svi zajedno žive. Smit, na primer, ističe da se kulturnom autonomijom „promoviše nova multikulturna vizija nacije koja jača integraciju bez asimilacije, ili drugim rečima, daje nacionalnim manjinama kulturnu autonomiju bez smanjivanja građanske kohezije multietničkih država” (Smith, 2010: 84). U sredinama u kojima su socijalni rascepi konstruisani oko nacionalne pripadnosti, pojedinci, međutim, nemaju puno prostora za slobodan izbor.

Problem pripadanja široj zajednici

Opređenje za većinsku kulturu, koja sebe neretko predstavlja kao građansku i otvorenu za sve, takođe je upitno. Ne postoje manjine bez većine. Priznavanjem posebnih prava manjinama priznaje se i legitimiše postojanje dominantne većinske grupe. Etnički identitet se uvek proizvodi i reprodukuje u odnosu, kroz društvenu interakciju i dihotomizaciju (Jenkins, 2008: 54). Ove interakcije se odvijaju unutar grupe, u smislu da članovi grupe u međusobnoj razmeni definišu značenje i sadržaj grupnog identiteta i izvan grupe, u smislu da je grupno jedinstvo

nužno konstruisano u odnosu na Drugoga. Kulturni sadržaj se u velikoj meri kreira kroz interakcije na etničkim granicama odnosno, s jedne strane, kroz to kako nas Drugi vide i ponašaju se prema nama i kako nas označavaju, a s druge strane kroz to kako „mi“ vidimo „njih“ i reagujemo na Druge (Jenkins, 2008: 171). Kada su te granice čvrsto postavljene i Drugi se vidi kao neprijatelj, pojedinac ne može tako lako da se oslobodi pripisane etničke pripadnosti.

U Srbiji državu i državne institucije definiše i njima dominira većinska etnička grupa, a ustavno garantovana prava manjinama koriste se kao maska za etnocentrizam, odnosno favorizovanje etnički većinske grupe kulturno, politički i ekonomski. Manjine su svedene na svoje nacionalne savete i pitanja obrazovanja, jezika i kulture, a svi preostali domeni se smatraju većinskim pitanjima, pa se u drugim oblastima ne daje glas manjinama. Time se, zapravo, umesto jačanja društvene kohezije razvijaju i jačaju odvojeni i paralelni etnički domeni i učvršćuju i produbljuju etničke razlike.

Drugo, učvršćuje se veza između etničkih lidera i pripadnika nacionalnih manjina, a kako nacionalni saveti nacionalnih manjina deluju pre svega u opštinama gde su nacionalne manjine teritorijalno koncentrisane, dolazi do veće vezanosti za lokal nasuprot ostatku zemlje. Bašić i Pajvančić navode ilustrativan primer da „su pripadnici nacionalnih manjina koji žive u etnički homogenim sredinama ‘vezaniji’ za mesto življenja i sunarodnike nego što su za zavičaj vezani sugrađani srpske nacionalnosti, kao i to da mnogi od njih kada putuju izvan područja u kojima tradicionalno žive upotrebljavaju sintagmu ‘idem u Srbiju’“ (Bašić and Pajvančić, 2015: 127–128).

Navedeni primer baca svetlo na deficit pripadanja koji hronično potresa našu političku zajednicu, a nije stran ni nekim drugim državama, naročito onim iz okruženja, koje svoje multikulturne projekte osmišljavaju i sprovode u dugoj senci nacionalno orijentisanih formula izgradnje kolektivnog identiteta. Važno je podvući da se ovde ne radi (ili ne samo) o neadekvatnom „oživljavanju“ teorijskih uputa, odnosno njihovom „iskrivljenom“ prevođenju u konkretne javne politike. Problem je, po našem sudu, mnogo dublji i tiče se unutrašnjih nedoslednosti i nedorečenosti samih normativnih modela koji se uglavnom nekritički koriste kao kalup za oblikovanje multikulturnih politika, pa i onih iz domena kulturne autonomije nacionalnih manjina. Kratak osvrt na najuticajnu političku teoriju multikulturalizma današnjice, Kimlikin liberalni multikulturalizam,

poslužiće nam da skiciramo osnovne konture argumenta koji će potom biti zaokružen u zaključnom delu teksta.³

Kao što je poznato, ključ za postizanje multikulturne pravde, a posredno i za podsticanje osećaja privrženosti kod pripadnika manjina, Kimlika pronalazi u diferenciranju principa građanstva u segmentu prava. Ulazeći u duel sa Maršalovom teorijom, Kimlika želi da pokaže kako ovaj tipično liberalan princip zapravo nikada nije bio istinski univerzalan i neutralan (Kimlika, 2009: 361–370, Kymlicka, 1995a: 251–268). Politike građanstva su tradicionalno predstavljale glavnu polugu izgradnje većinske nacije u zapadnim liberalnim demokratijama, što najbolje ilustruje način na koji je Maršal opravdavao proširivanje liste građanskih prava. Tako je uvođenje socijalnih prava branjeno, između ostalog, potrebom da se engleski radnici, putem besplatnog obrazovanja i ekonomskih transfera, bolje integrišu u sopstvenu nacionalnu kulturu. Važno je, dakle, primetiti, i na tome Kimlika insistira, da se ovde nije radilo o ljudima drugačije nacionalnosti u odnosu na građane iz viših slojeva. Identitetska dimenzija građanstva se otuda nije dovodila u pitanje, već isključivo činjenica da je ona nejednako dostupna pripadnicima iste nacije. Zato je redefinisane građanstva *kroz prava* i moglo biti sasvim dovoljna mera za uključivanje radničke klase u zajedničko kulturno nasleđe. S druge strane, manjinske etnokulturne grupe su upravo u „zajedničkoj” nacionalnoj kulturi videle opasnost za sopstveni način života, pa su očekivano pokazivale rezerve prema namerama koje su se krile iza proširenja liste uniformnih građanskih prava.

Interesantno je da Kimlika, iako kritičar Maršala, u osnovi nudi rešenje slično njegovom. Mada je žarište problema evidentno locirano u identitetskoj potki građanstva, Kimlika se ne usuđuje da krene u potragu za novom vrstom kolektivnog identiteta zajednice. Umesto toga predlaže da se korpus prava još jednom, četvrti put, proširi, ovoga puta u korist pripadnika podržavnih nacionalnih kultura (Kymlicka, 1995a: 156–168). Njima bi se tako, u formi grupno diferenciranih prava, pružila neka vrsta kompenzacije za pristrasnost zajedničkog nacionalnog identiteta građana. Kimlikin predlog je, dakle, da se proces većinskog građenja nacije ograniči i legitimiše uvođenjem u pravni poredak kategorije grupno diferenciranih prava. Svrha tih prava je da se etnokulturnim

³ Nastavak ovog odeljka i zaključna razmatranja obuhvataju argumentaciju i delove teksta iz poglavlja „Uvod”, „Multikulturni nacionalizam” i „Unutrašnje nedоследnosti liberalnog nacionalizma”, koja su deo doktorske disertacije Nikole Beljinca „Predmet i priroda patriotske privrženosti u pluralnim društvima”.

manjinama dopusti izgradnja vlastitih nacija paralelno sa državnim projektom, čime se, rekli bismo, izvorni problem ne otklanja, već umnožava. Identitetska dimenzija građanstva zadržava svog starog vlasnika, a u kontrolisani deo javne sfere uvode se manjinske nacionalne kulture (između ostalog i kroz institut samouprave) koje u svojim podarenim mikrokosmosima oponašaju nedodirljivost većinskog nacionalnog identiteta. Kimlika će ovo pravno ujednačavanje mogućnosti za realizaciju manjinskih nacionalizma nazvati multikulturnom pravdom. Ali ako imamo u vidu da je prethodno tvrdio da principi pravde ne mogu držati političku zajednicu na okupu (Kymlicka, 1995a: 270–271), te da je zahtev političkog i društvenog jedinstva uvek identitetsko pitanje (Kymlicka, 1995a: 276–276), onda se model grupno diferenciranog građanstva, čak i prema Kimlikinim sopstvenim merilima, može u najboljem slučaju smatrati polovičnim rešenjem.

Zaključna razmatranja

Osnovni problem sa konceptom multikulturnog građanstva, onako kako se uobičajeno brani i interpretira u savremenoj političkoj teoriji, ali i onako kako je inkorporiran u naš ustavnopravni sistem, je taj što svoj domet ograničava na dve od ukupno tri dimenzije građanstva – statusnu dimenziju i dimenziju prava. Multikulturna pravda se smatra zadovoljenom ukoliko članovima nacionalnih manjina ni na koji način nije uskraćeno ili otežano dobijanje statusa građanina (državljanstvo) i ukoliko im je pružen pun paket osnovnih (uniformnih) i dodatnih (grupno diferenciranih) prava kojima se, istovremeno, štiti njihova individualna autonomija i omogućava pristup sadržajima njihove posebne etnokulture. Treća, identitetska dimenzija građanstva ostaje netaknuta. Ovo, međutim, ne treba da čudi jer je liberalni multikulturalizam u svojoj osnovi podvrsta liberalnog nacionalizma, tačnije njegova pluralizovana verzija.

Ukoliko bismo, po inerciji, za slabostima liberalnog nacionalizma tragali u polju prava, onda verovatno ne bismo pronašli bilo šta sporno. U liberalno-demokratskim nacionalnim državama, ljudska prava se, bar deklarativno, ne dovode u pitanje. Nezavisno od identitetskih i drugih razlika, svim građanima se podjednako garantuju sloboda govora, pravo glasa, pravo na socijalnu pomoć i mnoga druga osnovna prava. Ova lista se proširuje i dodatnim, grupno diferenciranim pravima, poput

prava na upotrebu manjinskog jezika u javnoj sferi, prava na osnivanje teritorijalnih i kulturnih samouprava ili prava na izuzeće iz domena opšteg zakonodavstva. Na prvi pogled, ova država se zaista nediskriminativno stara o svim svojim građanima. Međutim, čim promenimo ugao posmatranja i pažnju usmerimo na način na koji se kreiraju i reprodukuju zvanične politike pripadanja i patriotske privrženosti, videćemo da je liberalnom nacionalizmu i svim njegovim multikulturalnim varijantama inherentno podvajanje građana u dve kategorije: pripadnike i članove. Ovo podvajanje je direktna posledica činjenice da se država, ne samo simbolički, poistovećuje sa dominantnom etničkom kulturom. To dalje implicira da je cena razvijanja osećaja pripadanja i pratećeg osećaja privrženosti nejednako distribuirana među građanima, što se pak kosi sa važnim načelom liberalnog egalitarizma po kojem „sudbina ljudi ne bi trebalo da bude povlašćena ili otežana moralno proizvoljnim činionicima” poput pripadnosti etnokulturnoj grupi (Kimlika, 2009: 73).

Građani se, dakle, tretiraju nejednako ne zato što postoji razlika u pravima, već zato što im je različito dostupna mogućnost razvijanja osećanja pripadanja državi, čime se jednom delu populacije nameću *nepravedni moralni troškovi*. Reč je o tome da je osećanje (ne)pripadanja političkoj zajednici u kojoj živimo neodvojivo od osećanja sopstvene vrednosti. To delom ima veze sa zapažanjem Nire Juval-Dejvis da se „pripadnost odnosi na jednu emocionalnu (ili čak ontološku) privrženost, na osećanju da si kod kuće” (Juval-Dejvis, 2015 :22), ali je još više povezano sa uzajamnim priznanjem koje je temelj ovog osećanja. Naime, moguće je razlikovati dve dimenzije pripadanja: unutrašnju i spoljašnju. Unutrašnja dimenzija se tiče mog osećaja da pripadam i mog osećaja da drugi pripadaju, dok se spoljašnja tiče osećaja drugih da ja pripadam. U skladu sa tim „nije dovoljno da ljudi osećaju kako pripadaju, ako takođe ne osećaju da i drugi pripadaju, te ako ti drugi ne osećaju da i svi drugi pripadaju” (Barry, 2006: 96). Osobe koje nisu u mogućnosti da razviju unutrašnju dimenziju pripadanja, bilo zato što državu, zbog nje- ne etnokulturne pristrasnosti, ne doživljavaju svojim domom ili zato što im je uskraćeno spoljašnje priznanje, neizbežno će se osećati otuđenim.

Osećaju pripadanja otuda možemo da pristupimo iz ugla pravedne distribucije primarnog dobra *samopoštovanja*. Znamo da Rols, na svojoj listi primarnih dobara, veoma visoko pozicionira ono što naziva društvenim osnovama samopoštovanja (Rols, 1998: 394–400). Radi se o važnom preduslovu pravedno uređenog društva zato što je svim ljudima stalo do toga kako drugi vrednuju njihov životni put i prateće

konceptije dobra. Ma koliko da je uspešna distribucija slobode, mogućnosti, moći i prihoda, životi pojedinaca će suštinski biti siromašni ukoliko oni, pod uticajem društvenog okruženja, samoreprodukuju ponižavajuću sliku o sebi. Kao što je, na primer, očigledna veza između obrazovnih i socijalnih politika, s jedne strane, i nastanka osećaja (ne)dostojnosti s druge, smatramo da je isto tako moguće govoriti o postojanju jake korelacije između zvanične formule pripadanja i digniteta članova manjinskih grupa. Drugim rečima, osobe kojima je, zbog etnički konotirane konceptije kolektivnog identiteta, *de facto* nedostupna jednaka mogućnost razvijanja osećaja pripadanja političkoj zajednici suočavaju se sa uskraćivanjem osećaja jednake vrednosti. Da bi strategije zaštite manjinskih nacionalnih kultura u Srbiji, uključujući i one iz domena kulturne autonomije, imale ikakvu šansu za dugoročan uspeh, prethodno je potrebno redefinisati koncept pripadanja našoj političkoj zajednici. Nažalost, ovo je put kojim domaće politike multikulturalizma, ni posle gotovo dve decenije od donošenja prvog krovnog zakona u ovoj oblasti, još uvek nisu krenule.

LITERATURA

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.
- Appiah, K. (2003). Multikulturalna društva i društvena reprodukcija. U A. Gutmann (Ur.) *Multikulturalizam - ispitivanje politike priznanja* (str. 123–134). Novi Sad: Centar za multikulturalnost.
- Barry, B. (2006). *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Bauböck, R. (2005). Political Autonomy or Cultural Minority Rights? A Conceptual Critique of Renner's Model. In E. Nimni (ed.) *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* (pp. 83–96). London, New York: Routledge.
- Bašić, G. (2018). *Multikulturalizam i etnicitet*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Bašić, G. and Pajvančić, M. (2015). *Od segregativne ka integrativnoj politici multikulturalnosti*. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta.
- CESID (2018). *Izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina – novembar 2018. godine. Izveštaj Centra za slobodne izbore i demokratiju*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju.

- Fej, B. (2002). Da li nas naša kultura ili društvo čine onim što jesmo. U S. Divjak (Ur.) *Nacija, kultura i građanstvo* (str. 67–87). Beograd: Službeni glasnik.
- Hall, S. (1996). Introduction: Who Needs 'Identity?'. In S. Hall and P. Du Gay (Eds.) *Questions of Cultural Identity* (pp. 1–18). London: Sage Publications.
- Handler, R. (1994). Is 'Identity' a Useful Cross-Cultural Concept?. In J. Gillis (Ed.) *Commemorations: The Politics of National Identity* (pp. 27–40). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ilić, S. (2015). Politička kultura nacionalnih manjina u kontekstu izbora za manjinske nacionalne savete. U D. Radosavljević, M. Keveždi, E. Vukašinić (Ur.) *Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura 2* (str. 67–91). Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine.
- Jenkins, R. (2008). *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations* (Second Edition). London: SAGE Publications.
- Jovanović, M. (2009). Kolektivna prava i pozitivna diskriminacija – konceptualna razjašnjenja. U M. Jovanović (Prirednik) *Kolektivna prava i pozitivna diskriminacija u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije* (str. 11–25). Beograd: Službeni glasnik.
- Juval-Dejvis, N. (2015). *Politika pripadanja*. Beograd: Alumnistkinje rodni studija i Futura publikacije.
- Kimlika, V. (2002). Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi. U V. Kimlika & M. Opalski (Eds.) *Može li se izvoziti liberalni pluralizam?* (str. 27–108). Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Kimlika, V. (2009). *Savremena politička filozofija*. Beograd: Nova srpska politička misao.
- Kymlicka, W. (1995a). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford political theory Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (1995b). *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A. (2004). Constitutional Design for Divided Societies. *Journal of Democracy*, 15(2), 96–109.
- Mason, A. (2000). *Community, Solidarity and Belonging: Levels of Community and Their Normative Significance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine (2011). *Medijska strategija vojvođanskih Mađara 2011–2016*. Subotica: Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine.
- Nagel, J. (1994). Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture. *Social Problems*, 41(1), 52–176.
- Nimni, E. (2005). Introduction: The National Cultural Autonomy Model Revisited. In E. Nimni (Ed.) *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* (pp. 1–13). London, New York: Routledge.
- Nimni, E. (2007). National–Cultural Autonomy as an Alternative to Minority Territorial Nationalism. *Ethnopolitics*, 6(3), 345–364.
- Parekh, B. (2008). *Nova politika identiteta*. Zagreb: Politička kultura.

- Renner, K. (2005). State and Nation. In E. Nimni (Ed.) *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* (pp. 13–42). London, New York: Routledge.
- Republički zavod za statistiku (2012). *Nacionalna pripadnost. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Rols, Dž. (1998). *Teorija pravde*. Beograd–Podgorica: Službeni list SRJ.
- Sen, A. (2007). *Identitet i nasilje: iluzija sudbine*. Zagreb: Masmmedia.
- Smith, D. J. (2010). Non-Territorial Cultural Autonomy in Contemporary Europe: Reflections on the Revival of an Idea. In K. Breen and S. O'Neill (Eds.) *After the Nation? Critical Reflections on Nationalism and Postnationalism* (pp. 84–103). Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, D. J. and Cordell, K. (2007). Introduction: The Theory and Practice of Cultural Autonomy in Central and Eastern Europe. *Ethnopolitics*, 6(3), 337–343.
- Svenson, L. Fr. H (2013). *Filozofija slobode*. Beograd: Geopoetika.
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* (2002). Sl. list SRJ br. 11/2002.

Jelena Lončar

Nikola Beljinac

CULTURAL AUTONOMY OF NATIONAL MINORITIES: THEORETICAL PERSPECTIVES AND PRACTICAL CHALLENGES

Abstract:

The paper examines the theoretical foundation of the cultural autonomy of national minorities, as well as its practical implications using as an example the work of national councils of national minorities in Serbia. The first part maps the normative assumptions of the concept, proceeding in the second part with a discussion on theoretical dilemmas and practical challenges related to formal-procedural aspects of cultural autonomy and controversies that accompany the election and performance

of representative bodies of minority self-governance in Serbia. The third part discusses the way in which minority ethnic identities are constructed and maintained within the framework of cultural autonomy, with special emphasis on the danger of their essentialist understanding. The fourth and concluding sections deal with the (dis)integrative effects of cultural autonomy. The issue of (non)inclusion of national minorities in the wider community is related to the reproduction of the feelings of non-belonging, which has not been eliminated in the regime of multicultural citizenship.

Keywords: cultural autonomy, multicultural citizenship, national minorities, national councils of national minorities, belonging

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

323.15(082)
316.723:323.15(082)

**KULTURNA autonomija nacionalnih manjina u svetlu
činjenica** : zbornici / urednici Tibor Várady, Goran Bašić, Siniša
Tatalović. - Beograd : Institut društvenih nauka : SANU :
Akademska mreža za saradnju u Jugoistočnoj Evropi, 2021
(Beograd : RIC grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog
fakulteta). - 242 str. : tabele, graf. prikazi ; 22 cm. - (Edicija
Zbornici / [Institut društvenih nauka, Beograd])

Tiraž 150. - Str. 7-9: Predgovor / Goran Bašić. - Napomene i
bibliografske reference uz radove. - Bibliografija uz svaki rad.
- Abstracts.

ISBN 978-86-7093-248-7 (IDN)

a) Мултикултурализам -- Мањинске групе -- Зборници б)
Мањинске групе -- Аутономија -- Зборници

COBISS.SR-ID 44372745